

Література

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 р. № 1961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1.
2. Рішення Верховного Суду України від 21 березня 2007 р. (витяг) // Рішення Верховного Суду України. – 2007. – № 2.
3. Симакин В.Д. Установление правоотношений сторон по делам о возмещении вреда, причинённого в результате дорожно-транспортного происшествия // Вестник. – 2007. – № 2.
4. Губарь Е. Страховые возмещения набирают скорость // Коммерсант. – 2008. – № 6.

УДК 347.42.(477)

В.С. Деревнін

FACTA SUNT SERVANDA В СУЧАСНОМУ ДОГОВІРНМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Враховуючи звичаєво-правове виникнення принципу *facta sunt servanda* в сучасний період, коли зазначений принцип отримав широке конвенційне закріплення, для деяких держав він залишається звичаєво-правовою нормою. Такий висновок пов'язаний з тим, що “ряд держав, які не брали участі в угодах, які фіксують принцип, мовчазно визнають і дотримуються положень цих угод” [1]. Тому доцільним здається вивчення цього принципу на національному рівні. Дослідженню ролі, значенню та механізму дії цього принципу в сучасному зобов'язальному праві України присвячена ця стаття.

Принцип виконання договорів закріплений у Статуті ООН, Заключному акті наради безпеки та співробітництва в Європі, деталізований у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., про необхідність суворого дотримання державою своїх зобов'язань, у ряді інших односторонніх та багатосторонніх зобов'язань. Таким чином, конвенційне закріплення цього принципу стає універсальним.

Дослідженню принципів міжнародного права присвячено багато робіт, наприклад: А.Н. Талаєв “Право міжнародних договорів”, В.Н. Карташов “Принципи права”. Окремо слід визначити монографію О.І. Тіунова “Принцип дотримання договорів у міжнародному праві”. Серед українських вчених можна вказати роботи А.В. Смітюха, наприклад стаття “Принципи міжнародних комерційних договорів як належне право договору: прямий вибір сторін” та ін. Але аналіз і механізм дії принципу *facta sunt servanda* в українському зобов'язальному праві робиться вперше.

Укладання договорів було б непотрібним без наміру сторін виконувати їхні умови. Тому зобов'язання виконувати умови договору є основною ознакою договорів.

Найбільш яскраво ця ознака виявляється в класичному принципі *facta sunt servanda* (“договори слід виконувати”).

Основним підходом до регулювання договірних відносин у Стародавньому Римі був *pacta sunt servanda*, тобто договори мають виконуватись. Зобов'язання припинялось з ініціативи як кредитора, так і боржника по таких підставах: у разі смерті особи, яка брала участь у зобов'язанні, за добровільною угодою двох сторін – кредитора і боржника, прощенням боргу та за давністю не вимоги виконання. Таким чином, зобов'язання мали виконуватись належним чином, реально, крім випадків, передбачених законом.

Нормальний спосіб виконання договору – є його належне виконання. Ульпіан зазначає, що справедливість цього едикту впливає із самої природи. Бо що більше відповідає людській порядності, ніж дотримуватись того, про що вони (люди) домовились (Д. 14.1.).

Належне виконання договорів було одним із основних принципів виконання зобов'язань. Ще в епоху панування формалізму одного виконання зобов'язань було недостатньо: зобов'язання погашалось актом, протилежним тому, за допомогою якого воно було встановлено. Наприклад, зобов'язання, яке було встановлене шляхом обряду за допомогою міді та важелів, погашалось таким самим чином, але у зворотному порядку, із проголошенням протилежних формул.

У зв'язку з тим, якщо боржник виконав відповідні дії, обумовлені предметом договору, то кредитор мав вжити заходів щодо реального його виконання.

У сучасному договірному праві України передбачено, що договори мають виконуватись належним чином.

Виконання зобов'язання можна визначити як здійснення боржником тієї дії, яку має право вимагати від нього кредитор на підставі існуючого між ними зобов'язання.

Орієнтири визначення загальних умов належного виконання зобов'язань встановлюють ст.ст. 526-545 ЦК України, аналіз котрих дозволяє зробити висновок, що зобов'язання мають виконуватися:

- 1) щодо належного предмета зобов'язання;
- 2) належними сторонами;
- 3) у належний строк;
- 4) у належному місці;
- 5) належним способом (і з належним оформленням).

Серед інших способів припинення зобов'язання можна назвати: припинення зобов'язання переданням відступного, припинення зобов'язання зарахуванням, припинення зобов'язання за домовленістю сторін, прощенням боргу, поєднанням боржника і кредитора в одній особі, припинення зобов'язання неможливістю його виконання, припинення зобов'язання смертю фізичної особи, ліквідацією юридичної особи.

Відповідно до ст. 610 ЦК України, порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). Таким чином, при оцінці виконання договору враховується: по-перше, чи було виконане зобов'язання, по-друге, чи було воно виконане належним чином.

Таким чином, зобов'язання має виконуватись належним чином і реально. Порушення реального виконання зобов'язання викликає невиконання зобов'язання і настання для сторін несприятливих наслідків.

Вивченням питання виконання зобов'язань реально і належним чином займались багато вчених (М.А. Агарков, І.Б. Новицький, Н.І. Краснов та ін.), дискусійним залишається питання їх співвідношення.

Деякі автори ототожнюють обидва зазначених принципи. За їхньою думкою, принцип реального виконання знаходить своє здійснення “у точному виконанні зобов'язань відповідно до їх реального змісту щодо предмета, кількості, якості, строків, порядку, місця виконання та ін.” [2].

Інші автори розрізняють зазначені принципи, вважаючи, що “принцип реального виконання договору означає вимогу виконання його в натурі” та що “ніякими грошовими компенсаціями та штрафними санкціями виконання договору в натурі не може бути заміненим” [3].

Само поняття зобов'язальних правовідносин передбачає для кредитора забезпечену законом можливість вимагати від боржника виконання в натурі. Але в сучасних ринкових умовах, на відміну від радянських планових, така можливість є правом кредитора, а не його обов'язком. Використання такого права залежить від нього самого. Таким чином, кредитор має можливість у всіх випадках замінити вимогу про виконання в натурі стягненням збитків.

Таким чином, передбачається, що вимога *pacta sunt servanda* зумовлює належне і реальне виконання зобов'язання, надаючи можливість кредитору за власним бажанням вимагати належного і реального виконання.

Причому слід зазначити особливості співвідношення реального і належного виконання.

Наприклад, при виникненні зобов'язання поставки до боржника висувається ряд вимог – про предмет, строк, місце, способи виконання та ін. Належне виконання включає всю сукупність цих вимог. Якщо боржник виконує зобов'язання належним чином, то юридичної проблеми забезпечення реального виконання не виникає. Однак при порушенні боржником будь-якої із зазначених умов договору, якщо вимога кредитора не задоволена в натурі, тобто йому не був наданий реальний предмет зобов'язання, виникає проблема забезпечення реального виконання зобов'язання.

У разі, якщо при настанні строку виконання зобов'язання поставки кредитор не отримує задоволення в натурі, то до боржника можуть бути застосовані санкції за прострочення. Санкції будуть служити одночасно покаранням боржника за порушення строку виконання і мірою, яка спонукає його на реальне виконання. Зобов'язання виконується реально, хоч і за межами встановленого строку. Якщо ж реальне та належне виконання ототожнюються, то одне з цих понять стає зайвим [4].

І.Б. Новицький та Л.А. Лунц писали, що “невиконання зобов'язання може мати своїм наслідком перш за все вимогу з боку кредитора до боржника про виконання тієї дії, яка складає зміст зобов'язання (принцип реального виконання або виконання в натурі)” [5]. Ті самі вчені для порозуміння принципів реального

і належного виконання виводять нове поняття у виконанні зобов'язань – “сурогат виконання”, яке визначають як дію, виконану боржником і прийняту кредитором замість обумовленої раніше. Однак таке виконання не можна прийняти як сурогат виконання. Зобов'язання щодо сплати неустойки чи відшкодування збитків є мірою відповідальності та, відповідно до ст. 611 Цивільного кодексу України, не можуть бути віднесені до виконання зобов'язання взагалі і припиняють його, залишаючи невиконаним. Відбування відповідальності за порушення виконання в будь-якому разі не можуть вважатись належним виконанням зобов'язання, оскільки не передбачають реального виконання його умов, хоча і можуть припинити зобов'язання [6].

Реальне виконання виникає як самостійна вимога про надання кредитору предмета зобов'язання при порушенні боржником своїх зобов'язань за договором, тобто при неналежному виконанні зобов'язання.

Ототожнення належного виконання та реального виконання не дає можливості розуміння правильного співвідношення між різними умовами договору, поменшує головну та визначальну вимогу договору про предмет зобов'язання. Воно може призвести до неправильного висновку про те, що якщо виникає, наприклад, неможливість виконання зобов'язання щодо будь-якої з умов договору, то тим самим створюється неможливість реального виконання договору і зобов'язання буде вважатись припиненим [7].

Окремо можна застосовувати принцип належного виконання щодо предмета договору. Належним предметом зобов'язання слід вважати той, який відповідає умовам договору про предмет, тобто умовам про кількість та якість речей, характер послуг, результат виконаних робіт. Якщо наданий боржником предмет зобов'язання не відповідає вимогам договору про нього, то виконання визнається неналежним за предметом.

Відповідно до *pacta sunt servanda*, законом передбачається легітимне припинення договорів у разі їх виконання або іншим способом, визначеним законом.

Відповідно до ст. 598 Цивільного кодексу України, зобов'язання припиняється частково або в повному обсязі на підставах, встановлених законом. Договором може бути, наприклад, передбачено як підставу припинення зобов'язань сплату боржником неустойки чи відшкодування збитків. До підстав, що припиняють зобов'язання згідно з Цивільним кодексом України, належать:

- виконання належним чином;
- передання відступного;
- зарахування, новація;
- прощення боргу;
- поєднання боржника і кредитора в одній особі;
- неможливість виконання, смерть фізичної особи;
- ліквідація юридичної особи.

Передбачені способи надають можливість боржнику замість виконання зобов'язання виконати інший обов'язок і таким неналежним виконанням припинити зобов'язання.

Таким чином, із розвитком зовнішньоекономічної діяльності, прийняттям нового Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України зростає роль і значення принципу *pacta sunt servanda*. Враховуючи його звичаєве походження та давню історію застосування, ще з часів Стародавнього Риму, слід зазначити, що цей принцип у сучасному зобов'язальному праві України розкривається у вимогах належного і реального виконання.

На підставі вимоги, що договори мають виконуватись, і завдяки законодавчому закріпленню цієї вимоги існує і юридично забезпечується принцип реального виконання. На підставі принципу *pacta sunt servanda* договори мають виконуватись реально та належним чином.

Література

1. Тиунов О.И. Принцип соблюдения договоров в международном праве. – Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та, 1976.
2. Кривенко А. План и договор в отношениях между социалистическими организациями: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1952.
3. Райхер В.К. Правовые вопросы договорной дисциплины в СССР. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1958.
4. Краснов Н.И. Реальное исполнение договорных обязательств между социалистическими организациями. – М.: Госюриздат, 1959.
5. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве. – М.: Госюриздат, 1950.
6. Ручка О.А. Роль принципу реального виконання зовнішньоекономічного договору // Адвокат. – 2004. – № 8. – С. 19.
7. Краснов Н.И. Реальное исполнение договорных обязательств между социалистическими организациями. – М.: Госюриздат, 1959.

УДК 347.415(37+477)

О.М. Лукавецька

ЗАМІНА СТОРІН ДОГОВОРУ ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ ТА СУЧАСНИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Дослідження проблем заміни осіб у договірних зобов'язаннях має велике теоретичне і практичне значення, оскільки від ефективного застосування цього юридично-технічного прийому значною мірою залежить реалізація цивільних прав та обов'язків учасників цивільних відносин. Оскільки значною мірою підстави та порядок заміни осіб у договірних зобов'язаннях були сформовані у класичному римському праві, особливий інтерес становить порівняння підходів до вирішення цього питання тоді та в сучасному цивільному праві України.

Слід зазначити, що деякі аспекти заміни сторін договору за сучасним цивільним законодавством України вже були предметом дослідження цивілістів, таких, як В. Кротюк, А. Іоффе [1], О. Кот [2], В.І. Пушай [3].

Разом із тим не всі аспекти зазначеної проблеми були досліджені однаково ретельно. Зокрема, поза увагою дослідників, практично повністю, залишилися питання генезису відповідних норм, зокрема впливу положень римського